

RİZE'NİN KAHRAMAN SAVAŞ ÇOCUKLARI**Çiğdem USTA***

Kur'ân-ı Kerim'de, Maide sûresinde, kardeşi Habil'i kışkandığı için öldüren Kabil'den söz edilmektedir.¹ Kabil, insanın bir başkasının yaşamını alma gücüne sahip olduğunu keşfeden ilk kişi, başka bir deyişle ilk katildir. İnsanoğlu, bu ilk cinayetle diğer cinayetlerini mayalar; ferdî katlleri, topluca işlenen cinayetler, yani nefis uğruna yapılan savaşlar izler. Gerçekten de savaş, zorunlu olmadığı takdirde bir cinayettir. Atatürk de, "*Harp, zarurî ve hayatî olmalıdır. Hayat-i millet tehlikeye maruz kalmadıkça harp bir cinayettir.*"² diyerek bu gerçeği dile getirmiştir. Shakespeare'nin vahim sonuçları nedeniyle "cehennemin oğlu" şeklinde tanımladığı harp³, trajik bir oyun olarak yüzyıllardır sahnelenmektedir. Bu savaş trajedilerinde, ne yazık ki çocuklar da rol almak zorunda kalmıştır. Beşerin hırsı, cıvıl cıvıl çocuk kelimesiyle, soğuk, tüyler ürperten savaş kelimesini aynı tamlamada birleştirmiş ve ortaya öksüz, yetim, sakat, can alan, canını veren savaş çocukları çıkmıştır. Savaş çocukları demek, göç eden, aç kalan, sevdikleri vahşice öldürülen, başkasının sevdiğini vahşice öldüren, küçücük elleriyle günahkar silahlar taşıyan, güzel çehreleri fosfor bombalarıyla yanan, uzuvları kopan, ölen ve en önemlisi iyiyi ve kötüyü ayırtma yetisi kazanamayan çocuklar demektir.

Bu çalışmada, hayatî mecburiyetlerle savaşan bir milletin savaştan etkilenmekle kalmayıp savaşı etkileyen çocuklarından biri -Zekeriya- hikaye edilecektir.⁴ Zekeriya, Birinci Dünya Savaşı'nda Rize'yi işgal etmeye

* Bu makale, 31 Ekim-01 Kasım 2002 tarihli "Savaş Çocukları: Öksüzler ve Yetimler" konulu uluslararası toplantıda sunulan bildiriden geliştirilmiştir.

** Çiğdem Usta, KTÜ Rize Eğitim Fakültesi Araştırma Görevlisi.

¹ Kur'an, 27 Maide Suresi, Ayet 31.

² Özcan Türkmen, *Özden Söze*, Emirdağ Kaymakamlığı Köylere Hizmet Götürme Birliği Yayınları No: 3, Emirdağ, 1996, s.189.

³ Türkmen, a.g.e., s.187.

⁴ Zekeriya'nın hayatını aktaran kişi, Zekeriya Tiryaki'nin öz yeğeni olan Niyazi Tiryaki'dir. Anlatılan tarihî olaylarda geçen yer ve tarihler, Orhan Naci Ak'ın

çalışan Ruslara karşı savaşmış; Batum kalesinin alınışında bombacı olarak görev yapmış; Kurtuluş Savaşı sırasında da İpsiz Recep'in çetesinde yer alan milis kuvvetlerle beraber Rum çetelerine ve düşman kuvvetlerine karşı mücadele vermiş bir çocuk askerdir. Zekeriya'dan bahsedilirken Karadeniz'in Çerkez Ethem'i olarak adlandırılan İpsiz Recep'ten ve çetesinden de söz edilecek, böylece savaşın değişik manzaraları gözler önüne serilecektir.

Zekeriya, 1317 (1901) tarihinde, Rize'nin Humrik (yeni adıyla İslampaşa) Mahallesi'nde doğar. Trabzon rüştiyesini bitirdikten sonra ailesi tarafından Erzincan Küçük Zabit Mektebi'ne gönderilir. Askerleri ve askerliği çok sevmesine rağmen ders çalışmaktan hoşlanmaz. Geçirdiği hafif rahatsızlık onun bahanesi olur ve okuldan kaçır. Yaya olarak Rize'ye doğru yola çıkar. Anzer yaylasında eşkıya yolunu keser ve onu soyarak ister. Ancak bu asi ve cesur çocuk, kıvrak zekasıyla onların elinden kurtulmayı başarır.

Rize'ye geldikten bir süre sonra Birinci Dünya Savaşı patlak verir ve seferberlik ilan edilir. Yaşı müsait olanlar askere alınır. Zekeriya'nın babası imam olduğu için askere alınmaz. Ancak amcası, amcaoğlu ve birçok yakın akraba savaşmak üzere cepheye gönderilir. Zekeriya, ailesine, Ruslara karşı sahil boyunda savaşan gönüllü ekibe katılmak istediğini söyler. Ona göre aileden biri mutlaka savaşmalıdır ve buna en uygun kişi de kendisidir. On beş yaşında olmasına rağmen, babası, hiç düşünmeden ona, "Yolun açık olsun oğlum. Allah'a emanet ol" der. Böylece Zekeriya, Gündoğdu mahallesi civarında gönüllülere katılır. Rusların deniz kısmına da hakim olmaları, gönüllülerin işini epeyce zorlaştırır. Türk kuvvetleri, önce Taşlıdere mevkiine, daha sonra uzun bir mesafe mevzilenmeden İyidere mevkiine çekilmek zorunda kalır. Böylece Rize, 6 Mart 1916 tarihinde Ruslar tarafından işgal edilmiş olur.

Düzenli ordu ve gönüllülerden oluşan takım, bir süre İyidere'de bekletilir. Ordu komutanı tarafından burada tutunmanın zor olacağına karar verilir. Bunun sonucunda, Of'un Baltacı deresi boyuna yerleşilir. Burada, Ruslarla amansız bir mücadele gerçekleşir. Zekeriya, hiç bu kadar ölüyü bir arada görmemiştir. Onun tasviriyle, Baltacı deresi su yerine kan akmış, kan bir başka kırmızı renge bürünmüştür. Türk askerlerinin yarından fazlası burada şehit olmasına rağmen, Zekeriya, ufak sınıklarla bu acımasız kıyımdan canlı çıkar. Sağ kalanlarla yeni katılanlar, savaşa savaşa

"Rize Tarihi", Kültür Bakanlığı'nın yayınladığı "Rize", İhsan Topaloğlu'nun "Rus İşgalinde Rize" adlı kitapları gibi tarih kitaplarıyla karşılaştırılmıştır. Neticede, Ni-yazi Bey tarafından belirtilen tarih ve yerlerin tarih kitaplarıyla örtüştüğü görülmüştür.

Trabzon'a kadar geriler. Bütün uğraşlara karşın, Trabzon da düşman işgalinden kurtulamaz, 18 Nisan 1916'da düşer. Zekeriya, o gün çok ağlar. Can da alsın, kanla yıkanmış bir dereye şahit de olsa, o, oynadığı savaş oyununu kaybeden bir çocuktur. Bu yenilgiyi hazmedemez ve gözlerinden akan acı yüklü damlalara engel olamaz. Artık yapılacak bir şey kalmamıştır. Çaresiz Rize'ye döner. Olanları izler.

Zekeriya, bu direnişler sırasında karşılaştığı garip bir olayı da, yeğeni Niyazi'ye nakletmiştir: Bir gün temiz yüzlü bir çocuk gelir. Ordu komutanına, ebeveynlerinin Ruslar tarafından öldürüldüğünü, onların intikamını almak için orduya katılmak istediğini söyler. Komutan, onu orduya söcu olarak alır. Ertesi gün, tan vaktinde, Zekeriya ve diğerleri bir patlamayla uyanırlar. Rusların saldırdığını zannederler. Oysa patlama Rus karakolunda olmuştur. Söcu çocuk, geceleyin karşıya geçip pusuya yatmış, tan vaktini beklemiş ve karakolu bombalamıştır. Dursun adındaki delikanlıya, bu cesurca davranışından sonra, Dursun Çavuş derler. Kısa bir süre sonra, bir gün, Dursun Çavuş odun toplarken başlığını düşürür. Bir bakarlar ki bu oğlanın saçları biraz uzunca. Aslında Dursun'un saçları yakışandan kısadır. Çünkü, Dursun erkek değil, kızdır ve ismi de Dursune'dir. Komutan, Dursune'yi ordudan ayırır; ona, Giresun'a gitmesini söyler. Daha sonraları Zekeriya, Dursune'nin Giresun Görele'de yaşadığını duyar. Ama irtibat kuramaz. Dursune'nin Vatan Yahut Silistre'deki "Zekiye" karakteriyle olan benzerliği dikkat çekicidir. Bu, hep bir hayal ürünü olarak okunan, imkansız olmasa da, olabilir de gözükmeyen bir olay olarak nitelendirilen Zekiye'nin öyküsünün yıllar sonra gerçeğe dönüşmesidir.

Dursune ve Zekeriya gibi birçok çocuğun çırpınışlarıyla yoğrulan savaş günleri, yerini işgal yıllarına bırakır. Ruslar, işgal ettikleri yerlerde iki yıl boyunca kalırlar. Bu zaman zarfında, herhangi bir direnişle karşılaşmazlar. Aldıkları toprakları o kadar benimserler ki, gelecek için çalışmalar yaparlar. Yollar, istinat duvarları inşa edilir. Demiryolu yapımına başlanır. Zekeriya'nın anlattığına göre, bu demiryolunu yapmak için Rizeli kadın ve çocuklar zorla çalıştırılır. Ve pek çok çocuk çuhar denilen bir çeşit ateşli hastalığa tutularak, Rizelilerin deyişiyle çuharlanarak hayatını kaybeder.⁵ Rus işgali, pek çok yönden, halkı mağdur eder. Yöre halkı, açlık, sefalet ve hastalıkla başa çıkmaya çalışır. Ancak, bunca derdin arasında, onları en çok yaralayan düşmanın ata topraklarında "benim" edasıyla dolaşmasıdır. Zekeriya'nın, yeğeni Niyazi'ye Rize'deki işgalle ilgili söylediği şu sözler, ahalinin ezilmişliğinin en güzel ifadesidir: "Oğlum, biz diğer illerdeki gibi Rumların, Ermenilerin mezalimine uğrama-

⁵ Aynı bilgi için bkz. Orhan Naci Ak, "Rize Tarihi", Rize, 2000, s.193.

dık. Çünkü o kadar çok değillerdi. Ayrıca Rize'den ekabirden biri Rus Çarının arkadaşıymış. Bu kişi, Rus Çarına mektup yazmış. Rus Çarı da Rize'deki komutana "Rize halkına eziyet edilmeyecektir." diye mektup yazmış. Bir de bundan sebep eziyet olmadı, diye anlatılan bir rivayet vardı. Mezalime uğramadık da en büyük mezalim, vatan toprağında düşman bayrağının dalgalanması değil midir? Biz, işte onu yaşadık."

Rus işgalcileri, 8 Mart 1917 yılında Bolşevik ihtilali çıkınca ülkelerine geri dönmek zorunda kalır. Zekeriya, bu çekiliş sonrası, Rize'yi teslim alan Muhittin Yüzbaşı'nın yüzündeki o tatlı tebessümü hiç unutamaz. Yüzbaşı, bayrağı öper ve onu ait olduğu yere, dalgalanmak üzere göğe çeker. Ruslar, Karadeniz sahilinde zorla aldıkları tüm toprakları terk ederler. Ancak, 3 Mart 1918'de imzalanan Brest-Litovsk antlaşması gereği Osmanlı Devleti'ne bırakılan Batum'dan çekilmemişlerdir. 1878 yılında Berlin antlaşması ile Rusya'ya bırakılan, 1900 yılında Bakü-Batum petrol hattının döşenmesiyle Rusya'nın Karadeniz'deki en önemli iskelesi haline gelen⁶ stratejik öneme sahip bu liman kenti mutlaka alınmalıdır. Bu düşünceyle, Rize'deki kuvvetlere Batum'a hareket emri verilir.

Gönüllü birlikte yeralan Zekeriya, Batum hareketini şöyle anlatır: "Rusya'da ihtilal olunca Batum'daki Gürcüler bir hükümet kurdular. Bize "37. Tümen'le beraber Batum'a gidin" dediler. 37. Tümen'in başında, büyük komutan Muhittin Bey vardı. Biz de İpsiz Recep ile beraberdik. Cepheden dönen tüm Ruslar, Batum'a gelmişlerdi. Pek kalabalıklardı. Buradaki hükümet, hala Çar yönetimindeydi. Bolşevikliği kabul etmemişlerdi. Biz Hopa'da durduk. Ne yapacağımız anlatıldı bize. Batum'un iki kalesi vardı. Birini gönüllüler, birini 37. Tümen alacaktı. Zaten bunları alınca şehir düşecekti. Bize Orek tabyalarına saldırı emri verildi. Komutan bir gönüllü kişi istedi. Kaleden içeri bomba atacaktı. Ben kabul ettim. Bir arkadaşım ile gittik. Beni, bombayı atacığım yere tırmandırdı. İlk bombayı attım. İkincisini atarken heyecandan, elimden düştü. Arkada duran arkadaşım öldü. Beynimin içi göründü o an sanki. Hemen işaret fişegini attım. Bizimkilere haber verdim. Saldırdılar. Tam bir hafta savaştık. Sonunda tabyayı ele geçirip bayrağı astık. Baktık ki Mahmudiye tabyasında da bayrak var. 37. Tümen de başarmıştı. Şehre üç koldan girdik. Gürcüler kaçmıştı. Çürüksuyu da aldık. Batum'da bir zaman kaldık. Sonra çetelerin memleketlerine dönmeleri bildirildi. Biz de takaya atlayıp Rize'ye döndük."⁷

⁶ İslam Ansiklopedisi, "Batum Maddesi", C.V., İstanbul, 1992, s.210.

⁷ Zekeriya Bey, aynı vakayı Murat Sertoğlu'na da anlatmış ve bu bölüm Tercüman Gazetesi'ndeki bir yazıda yer almıştır. "Karadeniz Fırtınası İpsiz Recep", 19-20 Numaralı Tefrikalar, Tercüman Gazetesi, 1970.

Onu, bu kadar cesur yapan nedir? Sarıkamış'ta donarak ölen doksan bin askerden biri olan amcaoğlunun mu, yoksa Yemen'de şehit olan amcasının acısı mı onu kahraman eylemiştir, bilinmez. Ancak o ve diğer kahramanlar ölümü "Allah'tan gelen Allah'a gider" diyerek korkunç sıfatından soyutlamışlar ve görevlerini yerine getirmişlerdir. Tarih kitaplarında "Batum alındı" tarzında kısa ve basit cümlelerle ifadesini bulan Batum'un alınış hikayesi, işte böyle büyük bir mücadeleyi içermektedir. Ne yazık ki Batum, kısa bir zaman sonra, 30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros Mütarekesi'yle Osmanlıların çekilmesi sonucu, İngilizler tarafından işgal edilmiştir.⁸

Rize'ye dönen Zekeriya, bir süre olanları izlemekle yetinir. Fakat, Mondros Mütarekesi'yle düşmanın parkta gezinir gibi rahatça ele geçirdiği bu ata toprakları için bir şeyler yapmak ihtiyacındadır. Sonunda İpsiz Recep tarafından oluşturulan çeteye katılır. Rize'nin Portakallık mahallesinde doğan⁹ İpsiz Recep, 20 tonluk kotrasıyla kaçak olarak Rize-Batum arasında ticaret yapan bir kişidir.¹⁰ Rus işgali sırasında, Ruslara karşı savaşı. Batum'un alınışında görev yapar. Geri döndüğünde, Kefken civarında kömür taşımacılığına başlar. Fırtınalı bir günde gemisi batınca, hayatını değiştiren bir adım atarak İstanbul'a gelir. Bir çete oluşturarak milli mücadeleye katılır.¹¹ Zekeriya, çeteye katılan ilklerden olur. Kısa zamanda, Recep'in sağ kolu olarak görev yapmaya başlar.

Adı çete de olsa, bu topluluk, bağımsız hareket eden bir çapulcular grubu değildir. Osmanlı ordusundaki milli mücadele taraftarı askerler, yüksek rütbeliler, İpsiz'e destek vermektedir. Karşılıklı görüş alışverişi içinde çetenin düzenli bir biçimde faaliyette bulunması sağlanmaktadır. İpsiz ve arkadaşları önce yerli halka kan kusturan Giritli Andon eşkıyasını yok etmek için uğraşır ve başarırlar. Bundan sonra, Şile'yi eşkıyalardan temizleme görevi alan çete, orada pusuya düşer ve İpsiz Recep yeğeni Hamza'yı kaybeder. Zekeriya, İpsiz'in bu kadar üzüldüğüne daha evvel şahit olmamıştır. Hamza'yı ormana gömerler, acılarını da içlerine.

⁸ İslam Ansiklopedisi, "Batum Maddesi", C.V, İstanbul, 1992, s.210.

⁹ Süleyman Kazmaz, "Milli Mücadele'de İpsiz Recep ve Rizeli Gönüllüler", Ankara, 1996.

¹⁰ Genellikle gaz, şeker ve tuzu içeren bu ticaret esnasında, Batum'dan alınan bazı kişilerin de yurda kaçak olarak sokulduğunu Zekeriya Bey, yeğeni Niyazi'ye aktarmıştır. Hatta bu yasadışı nakillerde Taşnak örgütünün bazı üyeleri bilerek veya bilmeyerek ülkeye sokulmuştur. İpsiz Recep'in bu konuda çok hassas olduğu, kendi kotrasıyla bu tür taşımacılık yapmadığı da Zekeriya tarafından bildirilmiştir.

¹¹ Süleyman Kazmaz, "Milli Mücadele'de İpsiz Recep ve Rizeli Gönüllüler", Ankara, 1996.

Recep ve çetesi, çeşitli yerlerde hain eşkıyalarla mücadele ve elde edilen silahların Anadolu'ya sevkıyatı konusunda kendilerine verilen görevleri, başarıyla yerine getirirler. Çete, Sakarya Savaşı'nda da yerini almıştır. İpsiz Recep, "Sakarya Savahili Komutanı" olur ve resmen bir düzenli ordu komutanının emrine girer. İpsiz, milli menfaatlerin bireysel menfaatlerin üstünde olmasının gerekliliğini anlamıştır. Bu nedenle, bu durum, diğer milis kuvvetlerinin başkanlarını isyancı yapmasına rağmen, onu gocundurmaz.

Sakarya Savaşı'nda birliğin öncelikli vazifesi, Sarıyer'den takalarla getirilen silahları nehir yolu ile Bilecik'e sevk etmek ve yerli ayaklanmaları bastırmaktır. Ancak Ziftler Ovası'nda bekleyen Yunanlılara mutlaka saldırılmalı ve bunun için ne kadar adam varsa hepsi seferber edilmelidir. İpsiz'in askerleri de savaşır. Savaş esnasında, hem düzenli ordudan hem de çeteden çok şehit verilir. Zekeriya, her zaman olduğu gibi bu savaşı da hafif yaralarla atlattır. İpsiz, Zekeriya ve diğer kahramanlar, düşmanları topraklarımızdan atana kadar savaşır; görev üstüne görev yüklenirler. Ne açlık, yokluk, ne soğuk, ne de ölümün soğuk rüzgarı onları yıldıır.

Savaş sonrasında İpsiz Recep, 25 arkadaşıyla beraber Ankara'da Atatürk'ün huzuruna kabul edilir. Zekeriya, bunlar arasında yoktur. O, Rize'ye giden kısma başkanlık eder. Zekeriya ve takımı, Rize'de bandolarla karşılaşılır. Zekeriya, "Çok güzel bir gündü oğlum. Çok gururluyduk. O gün, İpsiz Recep'e istiklal madalyası taktılar. Bir ev, arazi verdi Atatürk İpsiz'e. Okuma-yazma bilenleri devlet dairelerinde işe koydu. Ben de İğdir'de (İğdir'da) muhasebede memur oldum. Bizim madalyamızı da sonradan taktılar. Kaleme geldiler bir gün devlet adamları. Madalyamı taktılar." diye tamamlar bu hikayenin sonunu.

Mustafa Kemal'in dediği gibi; "Yedi yüzyıldan beri dünyanın dört bucağına sevk ederek, kanlarını akıttığımız, kemiklerini topraklarında bıraktığımız ve yedi yüzyıldan beri emeklerini ellerinden alıp israf eylediğimiz ve buna karşılık daima tahkir ve aşağılama ile mukabele ettiğimiz Anadolu'nun çocukları, Ulusal Kurtuluş Savaşı'nı kazandı."¹² Ve bu gazanfer çocuklardan ikisi, Zekeriya ile Dursune idi.

¹² Fethi Naci, 100 Soruda Atatürk'ün Temel Görüşleri, İstanbul, 1970.